

УДК 338.2

Смірная С.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Smirnaia Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of
Financial and Economic Security, Accounting and Auditing,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ПРИНЦИП СИСТЕМНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THE PRINCIPLE OF SYSTEMATIC IN ENSURING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність принципу системності в забезпеченні економічної безпеки підприємств. Автором акцентовано увагу на доцільності застосування системного підходу до побудови моделі управління безпекою вітчизняних суб'єктів підприємництва за ринкових умов господарювання. На основі постулатів системології уточнено поняття принципу системності досліджень у царині економічної безпеки. Із застосуванням порівняльного аналізу підходів до трактування вимог системності та комплексності конкретизовано зазначені принципи щодо забезпечення економічної безпеки підприємств, визначено їх як основоположні під час розгляду економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності як системи. Виявлено діалектичність взаємозв'язку підсистем цілісної системи економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, принцип системності, система економічної безпеки підприємства, системний підхід, комплексність.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыта сущность принципа системности в обеспечении экономической безопасности предприятий. Автором акцентируется внимание на целесообразности применения системного подхода к построению модели управления безопасностью отечественных субъектов предпринимательства в рыночных условиях хозяйствования. На основе постулатов системологии уточнено понятие принципа системности исследований в сфере экономической безопасности. С использованием сравнительного анализа подходов к трактовке требований системности и комплексности конкретизированы указанные принципы касательно обеспечения экономической безопасности предприятий, они определены как основополагающие при рассмотрении экономической безопасности субъекта хозяйственной деятельности как системы. Выявлена диалектичность взаимосвязи подсистем целостной системы экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, принцип системности, система экономической безопасности предприятия, системный подход, комплексность.

ANNOTATION

The unstable conditions of the external and internal environment of the enterprise create certain complications regarding the predictability of the results of economic activity and can negatively affect its security. Market conditions of economic management and the variability of external influences on the activity of domestic enterprises actualize the problem of complex provision of economic security of business entities. In view of this, there is an urgent

need to specify the fundamental principles of building an economic security management system, which are somewhat controversial. Given the postulates of system for ensuring the security component of domestic enterprises, the principle of systematic research in the field of economic security becomes the dominant one, which involves the study of economic phenomena and processes as complex systems with the functional and structural configuration of elements, the interrelation and interdependence of their components. That is, in the context of security science, this principle is based on the use of categories of the enterprise's economic security system as a unity of interrelated elements (subsystems, which are distinguished, for example, by functional feature), which jointly act to achieve the single goal of ensuring stable activity of the enterprise and maintaining its proper economic security level. The expediency of using the principle of systematic in ensuring the economic security of enterprises is proved by explicitly expressed systemic ties, because in the security sphere of enterprises, systemic effects are expressed rather intensely and manifest as the manifestation of new properties that arise as a result of the interaction of individual elements (subsystems) of the security system within a single whole. The analysis of the basic principles of the formation of an effective system of economic security of economic entity shows that the principle of systematic in the context of security, as in many branches of scientific knowledge, is associated with the requirement of complexity in the construction of a single integral security system. However, the specification of these two interrelated requirements should be considered that the principle of systematic in security is implemented when the system of economic security of the enterprise covers the entire scope of activities of the enterprise, such as: production, financial, innovation-investment, foreign economic, scientific-research, commercial, etc.; and complexity is manifested in the comprehensive study and consideration of various factors of influence of the external and internal environment on the elements of the system of enterprise economic security. The principle of systematic and a system approach closely linked to it in the combined application in the field of security for an important methodological direction in modern economic science and practice in security science.

Key words: economic security, principle of systematic, economic security system of enterprise, system approach, complexity.

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення бізнесу та здійснення господарської діяльності вітчизняних підприємств характеризуються надзвичайно швидкими змінами, що відбуваються як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Сталий розвиток та стабільне функціонування суб'єктів

господарської діяльності нерозривно пов'язані з вирішенням нагального питання забезпечення безпекової складової існування вітчизняних суб'єктів підприємництва в нестабільному зовнішньому середовищі під впливом потенційних та реальних загроз і ризиків. Ринкові умови господарювання актуалізують проблему комплексного забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності з огляду на необхідність підвищення ефективності управління економічною системою підприємств загалом та убезпечення їх функціонування від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення економічної безпеки підприємств присвячено низку наукових праць вітчизняних та іноземних учених. Суттєвими науковими доробками в царині безпеки є праці таких учених, як Л.П. Артеменко, Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський, О.М. Марченко, О.М. Медведєва, І.П. Мойсеєнко, І.В. Новик, К.П. Пінчук, В.А. Рач, О.В. Росошанська, Є.М. Рудніченко, І.В. Сорокіна, М.Б. Тумар [1; 3; 7–15]. Слід зазначити, що погляди учених стосовно виділення науки про економічну безпеку як окремої галузі економічних знань цілком збігаються. Зокрема, науковці зазначають, що забезпечення сталого розвитку підприємства потребує формування дієвої та ефективної системи економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В науковій літературі значна увага приділена розробленню моделей механізмів управління безпековим станом підприємств та побудові систем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Так, є визначені структура та елементи системи економічної безпеки підприємства, цільові настанови її формування та ознаки функціонування. Проте залишаються дещо дискусійними питання принципів забезпечення безпекового стану підприємств.

Незважаючи на відомі доробки вчених у галузі безпекознавства, подальшого дослідження та конкретизації потребують ключові принципи підтримки належного безпекового стану суб'єктів підприємництва й забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств на засадах системності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основоположних принципів забезпечення економічної безпеки підприємств на системній основі та конкретизація принципу системності щодо організації цілеспрямованої діяльності з підтримки належного рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на теоретичні підвалини системології, констатуємо, що дієвість та ефективність економічної безпеки підприємства залежать від створення комплексної системи безпеки підпри-

ємства та організації її успішного функціонування. Методологічні настанови теорії економічної безпеки вимагають під час розгляду систем економічної безпеки спиратись на теоретичні положення загальної теорії систем [1, с. 211]. Аналіз підходів до економічної безпеки суб'єктів господарювання, що відштовхуються від системологічних постулатів [2, с. 9–11], дає поняттю забезпечення економічної безпеки підприємств ознак системності, яка передбачає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відносин та зв'язків між ними.

Визначення терміна «безпека» в економічному контексті з позиції теорії систем свідчить про те, що «безпеку можна розглядати як суб'єктивну оцінку стану цілого в умовах наявності внутрішніх і зовнішніх загроз, яка визначається співвідношенням між розумінням бажаного та фактичного станів його систем з урахуванням реально можливих станів їх існування» [1, с. 212]. В такому аспекті економічна безпека трактується як єдина цілісність її взаємодіючих компонентів, які є витокami системності [3, с. 68]. За зазначеного підходу до трактування принципу системності у сфері забезпечення економічної безпеки в центрі уваги перебуває єдине ціле.

Аналіз складних систем, до яких належить економічна безпека суб'єкта господарської діяльності, виявив, що основа цілісності полягає у зв'язку, який поєднує компоненти цілого в складні комплекси через взаємовплив певних частин. Діалектика підкреслює незвідність єдиної цілісності до простої суми її частин. Визнання взаємозв'язку окремих частин єдиного цілого створює підстави для уявлення про способи впорядкованості окремих підсистем. Якщо звернутися до синонімічного ряду понять, що розкривають сутність принципу системності [4, с. 374, 170], то можна побачити, що «систематизувати» означає «упорядковувати, класифікувати», а «системність» тлумачиться як «ступінь упорядкованості». Варто звернути увагу на те, що серед трактовок поняття «система» превалюють такі значення, як «структура», «конструкція», «модель», «комплекс». Отже, цілком зрозумілою є певна асоціація понять «системність» та «комплексність» під час формулювання основоположних принципів забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва й побудови безпекової системи підприємств. При цьому «системність» за значенням тлумачиться як властивість, що стосується системи, а «системний» означає такого, «який є системою, тобто порядком, зумовленим правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; це така структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [5, с. 205]. Структура відбиває впорядкованість внутрішніх та зовнішніх зв'язків об'єкта, що забезпечують його усталеність, стабільність та якісну визначеність, адже структурні зв'язки

охоплюють всі процеси, які відбуваються в системних об'єктах, зокрема проявляються під час функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Системний підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства має передбачати врахування прояву системою синергетичних властивостей [6, с. 184]. На користь домінування принципу системності в забезпеченні економічної безпеки суб'єкта підприємництва також свідчить твердження щодо наявності синергічного взаємозв'язку окремих частин системи економічної безпеки підприємства за умови їх загальної раціональної організації [7, с. 126], отже, всі елементи системи економічної безпеки синергічно взаємозалежні.

Для аналізування фінансової складової економічної безпеки підприємства в роботі [8, с. 196] автори пропонують використовувати системний підхід, оскільки, на їхню думку, «фінансово-економічна безпека розглядається як відносно самостійна система зі своїми особливостями функціонування та розвитку, тому аналіз та оцінювання її поелементного складу вимагають використання системного підходу». Так, справедливим є твердження дослідників з управління безпекою про те, що в контексті безпеки «принцип системності передбачає представлення досліджуваного об'єкта (зокрема, фінансово-економічної безпеки підприємства) як системи, що характеризується певними елементами, взаємозв'язками між ними, функціями елементів та цілого, єдністю внутрішнього та зовнішнього середовища, законами стабілізації та розвитку системи».

Процес забезпечення економічної безпеки в аспекті цілісної системності розглядається як процес управління складними системами, що вважаються такими, прогнозованість яких є ускладненою, тобто визначити бажаний стан системи економічної безпеки й такий, що фактично може бути досягнутий, досить складно. Такі ускладнення обумовлює мінливість зовнішнього середовища, яка висуває до системи економічної безпеки більш жорсткі вимоги щодо можливості врахування наявних небезпек та загроз, а також прогнозування потенційних ризиків задля попередження негативних наслідків [9, с. 190; 10, с. 206]. Тим складнішим є вибір оптимального шляху переходу системи економічної безпеки підприємства з одного стану до іншого (з наявного рівня до бажаного рівня економічної безпеки), оскільки одним з цільових завдань, які має вирішувати система економічної безпеки, є необхідність протидії негативним чинникам та загрозам, а також їх локалізації як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства [11, с. 116], що є слабо прогнозованим.

Дослідження основоположних принципів формування ефективної системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності свідчать про те, що деякі науковці пов'язують

принцип системності з вимогою комплексності в побудові єдиної цілісності в контексті безпеки. Так, у роботі [12, с. 21] найважливішим з базових принципів системи економічної безпеки підприємства є принцип комплексності (системності): «цей принцип передбачає створення такої системи безпеки, яка забезпечить захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від будь-яких небезпек та загроз, непередбачуваних обставин. Тобто система безпеки, її складові елементи, сили, засоби повинні бути достатніми, щоб забезпечити економічну, екологічну, науково-технічну, кадрову та інші види безпеки». Автор [13, с. 147] уточнює принцип системності в забезпеченні безпекового стану підприємства та конкретизує зазначений принцип таким чином: з урахуванням системного підходу система економічної безпеки підприємства повинна охоплювати всі сфери діяльності підприємства (виробничу, фінансову, інноваційно-інвестиційну, зовнішньоекономічну, науково-дослідну, комерційну тощо). Стосовно вимоги комплексності в цьому контексті, то під час формування комплексної системи економічної безпеки необхідно врахувати найбільш ризиковані моменти в кожній сфері діяльності конкретного підприємства з огляду на специфіку його роботи, сегмент ринку, розміри економічної діяльності.

Так само під час аналізування принципів побудови системи економічної безпеки вітчизняних підприємств за умови нестабільності в роботі [14, с. 116] автори підкреслюють пріоритетність принципу системності, зазначаючи, що надійна й ефективна система економічної безпеки підприємств є можливою лише за системного та комплексного підходу до її організації. При цьому комплексність передбачає необхідні зусилля, спрямовані одночасно на всі складові економічної безпеки в комплексі, а не на один або декілька компонентів. Деяка фрагментарність у забезпеченні певних підсистем цілісної системи безпеки підприємства (наприклад, через відсутність необхідних ресурсних можливостей або недостатність виділених ресурсів для вжиття безпекових заходів, зокрема фінансових, кадрових) здатна привести до збіднення всієї системи економічної безпеки підприємства [7, с. 120–121]. Отже, тільки комплексні дії щодо надійної підтримки всіх компонентів системи економічної безпеки та їх ефективної взаємодії можуть дати реальний результат.

У процесі розроблення комплексної системи економічної безпеки підприємства автор роботи [15, с. 66] акцентує увагу на тому, що система економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності повинна ґрунтуватись на певних принципах, основоположним серед яких є принцип «системності та комплексності, що припускає використання системного аналізу та всебічного врахування факторів під час прийняття рішень; всі елементи керованої системи розглядають у сукупності, цілісності та єдно-

ті». Отже, системність у забезпеченні економічної безпеки підприємства так само запропоновано розглядати разом з вимогою комплексності, уточненням, що системність здебільшого проявляється у використанні методів системного аналізу в управлінні безпекою, а комплексність виявляється у всебічності дослідження та врахуванні різноманітних чинників впливу на елементи системи економічної безпеки. До речі, таке твердження цілком узгоджується з тлумаченням поняття «комплексність» через характеристику «комплексний, який охоплює групу предметів, явищ, дій, властивостей, тобто є всебічним» [5, с. 251].

У теорії економічного аналізу конкретизуються принципи системності та комплексності, а також зазначається, що системність – це поняття більш змістовне, ніж комплексність, тому останнє можна розглядати як важливу складову системного підходу. Водночас підкреслюється методологічна єдність системності та комплексності, що виражається в єдності цілого та його частин; цілісності системи, яка відрізняється певною завершеністю. Таким чином, в економічному аналізі зазначені основоположні принципи є дещо відмінними та конкретизуються таким чином [16, с. 21–22]:

принцип системності передбачає дослідження економічних явищ та процесів як складних систем з функціонально-структурною побудовою елементів, взаємозв'язку та взаємообумовленості їх складових (він базується на використанні категорій системи як єдності взаємопов'язаних елементів, які спільно діють для досягнення єдиної мети);

принцип комплексності передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей елементів системи, комплексне оцінювання вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті в просторі й часі за кількісними та якісними ознаками, а також вихідних параметрів цього процесу.

Таким чином, принцип системності в безпекології доречно розглядати в аспекті сприйняття економічної безпеки підприємства як системи або впорядкованої сукупності її взаємопов'язаних структурних елементів (функціональних складових), які організовано взаємодіють для досягнення спільної мети підтримки належного рівня безпеки суб'єкта господарювання з огляду на протидію реальним та потенційним загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища. Отже, системний підхід, який є тісно взаємопов'язаним з принципом системності у забезпеченні економічної безпеки підприємства, полягає в логічно обґрунтованій послідовності комплексного вивчення всіх компонентів системи економічної безпеки суб'єкта підприємництва, всебічного аналізування та врахування чинників внутрішнього й зовнішнього впливу на фінансово-господарську діяльність для виявлення й залучення резервів

підвищення ефективності функціонування безпекової системи підприємства загалом.

Висновки. Принцип системності та пов'язаний з ним системний підхід, який включає напрацьовані в діалектиці філософські знання щодо методів вивчення, створення й застосування складних соціально-економічних, біологічних та технічних систем, є важливим методологічним напрямом сучасної економічної науки та практиці з безпекології. Доцільність застосування принципу системності в забезпеченні економічної безпеки підприємств доводять явно виражені системні зв'язки (такі, що виявляються, наприклад, за вузько функціонального підходу до розуміння економічної безпеки суб'єктів господарювання), адже в безпековій сфері підприємств системні ефекти виражені досить інтенсивно та проявляються як вияв нових властивостей, котрі виникають в результаті взаємодії окремих елементів (підсистем) безпекової системи в рамках єдиного цілого.

Напрямами подальших досліджень у зазначеній царині безпеки є виявлення та вивчення діалектичності причинно-наслідкових взаємозв'язків структурних компонентів системи економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Росошанська О.В. Безпека та безпечність як характеристики комфортного стану цілого. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.* 2011. № 3(157). С. 211–215.
2. Бондаренко М.Ф. Основи системології : навчальний посібник. Харків : ХТУРЕ, 1998. 118 с.
3. Рач В.А., Росошанська О.В., Медведєва О.М. Економічна безпека і простір проекту організації в аспекті цілісної системи. *Управління проектами та розвиток виробництва.* 2010. № 4 (36). С. 68–80.
4. Караванський С.В. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 840 с. ; Т. 9. 916 с.
6. Спільник І.В., Ярошук О.В. Принцип системності в аналітичних дослідженнях. *Економічний аналіз.* 2018. № 2. Т. 2. С. 182–190.
7. Тумар М.Б. Основи економічної безпеки підприємства : навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2008. 232 с.
8. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навчальний посібник. Львів, 2011. 380 с.
9. Рудніченко Є.М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємство.* 2013. № 25 (1). С. 188–195. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/estepi_2013_25\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/estepi_2013_25(1)_23).
10. Рудніченко Є.М. Система економічної безпеки підприємства: структура та вимоги до елементів. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.* 2012. № 11 (182). Ч. 2. С. 202–207.
11. Сорокіна І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки.* 2009. № 12 (102). С. 114–122.

12. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
13. Іванюта Т.М. Особливості формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. № 8 (179). Ч. 1. С. 143–151.
14. Артеменко Л.П., Пінчук К.П. Ефективна система економічної безпеки підприємства в умовах нестабільності. *Призовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5 (10). С. 115–121. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/21.pdf.
15. Новик І.В. Управління системою економічної безпеки підприємства. *Призовський економічний вісник*. 2018. Вип. 3 (08). С. 65–70. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/3_08_uk/15.pdf.
16. Болюх М.А. та ін. Економічний аналіз / за ред. М.Г. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2003. 556 с.
9. Rudnichenko E.M. (2013) Zaghroza, ryzyk, nebezpeka: sutnistj ta vzajemov'jazok iz systemoju ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Threat, Risk, Danger: Essence and Interrelation with the System of Economic Security of the Enterprise] *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryjemnyctvo* [Economics. Management. Entrepreneurship], no. 25 (1), pp. 188–195. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnepi_2013_25\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnepi_2013_25(1)_23) (accessed: 25 May 2019).
10. Rudnichenko E.M. (2012) Systema ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva: struktura ta vymoghy do elementiv [System of enterprise economic security: structure and requirements to the elements]. *Bulletin of the East Ukrainian National University by V. Dahl*, vol. 2, no. 11 (182), pp. 202–207.
11. Sorokina I.V. (2009) Teoretyko-metodologichni aspekty formuvannja systemy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Theoretical and methodological aspects of forming the system of economic security of the enterprise]. *Actual problems of the economy*, no. 12 (102), pp. 114–122.

REFERENCES:

1. Rososhansjka O.V. (2011) Bezpeka ta bezpechnistj jak kharakterystyky komfortnogho stanu cilogho [Safety and safety as characteristics of a comfortable state of the whole]. *Bulletin of the East Ukrainian National University by V. Dahl*, no. 3 (157), pp. 211–215.
2. Bondarenko M.F. (1998) *Osnovy systemologhiji* [Fundamentals of systemology]. Kharkiv : KHTURE (in Ukrainian).
3. Rach V.A., Rososhansjka O.V., Medvjedjeva O.M. (2010) Ekonomichna bezpeka i prostir proektu orghanizaciji v aspekti cilisnoji systemy [Economic security and space of the organization's project in the aspect of a holistic system]. *Project management and production development*, no. 4 (36), pp. 68–80.
4. Karavansjkyj S.V. (2000) *Praktychnyj slovnyk synonimiv ukrajinsjkoji movy* [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv : Ukrainian Book (in Ukrainian).
5. Bilodid I.K. (ed.) (1970–1980) *Slovnyk ukrajinsjkoji movy* [Dictionary of the Ukrainian language], Kyiv : Scientific thought (in Ukrainian).
6. Spiljnyk I.V., Jaroshhuk O.V. (2018) Pryncyp systemnosti v analitychnykh doslidzhennjakh [Principle of systemicity in analytical researches]. *Economic analysis*, vol. 2, no. 2, pp. 182–190.
7. Tumar M.B. (2008) *Osnovy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva* [Fundamentals of economic security of the enterprise]. Kyiv : Hi-Tech Press (in Ukrainian).
8. Moiseienko I.P., Marchenko O.M. (2011) Upravlinnia finansovo-ekonomichnoju bezpekoiu pidpryjemstva [The financial and economic security management of enterprise]. Lviv (in Ukrainian).
12. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. (2009) *Економічна безпека підприємства : навчальний посібник*. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
13. Іванюта Т.М. (2012) Особливості формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. № 8 (179). Ч. 1. С. 143–151.
14. Артеменко Л.П., Пінчук К.П. (2018) Ефективна система економічної безпеки підприємства в умовах нестабільності. *Призовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5 (10). С. 115–121. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/21.pdf.
15. Новик І.В. (2018) Управління системою економічної безпеки підприємства. *Призовський економічний вісник*. 2018. Вип. 3 (08). С. 65–70. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/3_08_uk/15.pdf.
16. Болюх М.А. та ін. (2003) *Економічний аналіз* / за ред. М.Г. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2003. 556 с.